

SEGURETAT I SOCIETAT GLOBAL

Dr. Joan Tugores Ques, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona

Lliçó inaugural del curs acadèmic 2024-2025 de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya

7 de novembre de 2024

SALUTACIONS I AGRAÏMENT

Secretari general d'Interior i Seguretat Pública, directora de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya (ISPC), alts càrrecs del Departament, personalitats, guardonats, membres de la comunitat ISPC, senyores i senyors,

Voldria començar expressant l'agraïment per l'honor d'haver estat convidat a impartir aquesta lliçó inaugural, precisament en el 10è aniversari de la implantació del grau en Seguretat, en el qual he tingut l'honor de participar com a professor des del moment inicial fins a la meva recent jubilació. He retrobat aquests dies els correus electrònics de l'any 2013 amb les primeres propostes de l'assignatura de Riscos Transnacionals i del conjunt del Pla d'estudis del grau, i que va començar la primera edició en 2014. I vull agrair la gran tasca desenvolupada en aquesta pionera experiència del grau en Seguretat a totes les persones implicades, sota el lideratge del nostre gran cap d'Estudis, el doctor Josep Baqués, tot el professorat i el personal de l'ISPC, especialment la que avui és la nostra directora, Marta Roca, durant molt de temps la responsable directa dels temes acadèmics a l'Institut, i a tot l'equip. Avui comença la segona dècada del Grau en Seguretat, amb maduresa i experiència, dins d'una esplèndida oferta del conjunt d'activitats de l'ISPC.

CREIXENT PRESÈNCIA DE LA SEGURETAT

La declaració final de la cimera del G20 de novembre de 2008, just després de l'esclat de la crisi financera que va posar cruament en relleu algunes de les fragilitats de la globalització, contenia dues referències a la "seguretat". La declaració final de la cimera de 2014, l'any en què va començar el grau en Seguretat, contenia cinc vegades el terme "seguretat". La darrera cimera del G20 fins avui, la de Nova Delhi a la tardor de 2023, el contenia ja 28 vegades, un augment espectacular. Si ens acotem als països occidentals més avançats, el comunicat final del G7, de juliol de 2024, parlava 89 cops de "seguretat", a banda d'altres referències a "reduir riscos". I la declaració final de la cimera del BRICS, aquest passat octubre a Kazan (Rússia), inclou en 32 planes 44 referències a "seguretat", fins i tot al títol

oficial de la trobada, centrada en els problemes del desenvolupament i de la seguretat al món global. I aquí, a la Unió Europea a principis de setembre, l'anomenat Informe Draghi, que ha posat els fonaments de la futura estratègia europea al complicat món global, conté 200 referències a "seguretat" en les seves denses 400 planes.

Aquest mateix setembre es varen fer públiques les propostes per conformar una nova Comissió Europea que inclouen: una Vicepresidència de "Sobirania tecnològica, seguretat i democràcia", una Alta Comissionada i Vicepresident per "Afers exteriors i política de seguretat", un comissari de "Comerç i seguretat econòmica" i una comissària de "gestió de crisis". Només una denominació similar a aquesta i una referència a seguretat (alimentària) existeix a l'encara vigent Comissió Europea. Al màxim òrgan executiu de la UE, doncs, la seguretat apareix, de nou, a tres de les seves carteres. La modificació del nom del Departament d'Interior i Seguretat pública pel Decret 133/2024, d'11 d'agost, es va anticipar i encaixa plenament en aquesta revaloració de la presència de la seguretat. A la carta enviada per la presidenta Von der Leyen a cada nou comissari fixant les prioritats de la Comissió Europea es destaca com a primer el compromís de garantir "la nostra seguretat en tots els sentits en un món més perillós i turbulent", com a base per avançar en els altres grans objectius que proclama, la prosperitat i la democràcia.

Aquesta referències parcials però simptomàtiques ens porten a dues consideracions que donen ple sentit al fet que el lema triat per a les activitats de l'ISPC en el curs 2024-25 sigui precisament el de "Seguretat i societat global". D'una banda, que malgrat el recels, fragilitats i fragmentacions a les dinàmiques globals, aquestes continuen essent cabdals per entendre i gestionar les nostres societats. D'altra banda, que en els darrers pocs anys, s'ha anat incrementant exponencialment la rellevància estratègica dels temes de seguretat, de gestió de riscos, de polítiques de resiliència, a mesura que es complicaven els escenaris globals, amb tensions comercials, amb pugnes cada vegada més crues pel lideratge tecnològic, econòmic i geoestratègic entre els gegants Xina i Estats Units, que obliguen Europa a reaccionar; amb noves dimensions de problemes d'abast intrínsecament supranacional, com els de salut global que la pandèmia va posar cruament en relleu o els problemes de subministraments energètics, alimentaris, de components tan essencials com els microxips o de matèries primeres crítiques. Els canvis demogràfics derivats de l'envelliment a moltes societats avançades, però també a la Xina, que contrasta amb les dinàmiques a altres indrets del planeta, afegeixen complicacions i tensions.

Per dir-ho de forma breu, l'interès en debatre sobre seguretat i societat global deriva de la constatació que la globalització ha canviat de naturalesa i els formats però continua molt viva i en aquestes reformulacions els aspectes de seguretat assoleixen molta més

importància, molts més vessants, moltes més exigències que en escenaris anteriors. Per això, el principal missatge que voldria transmetre a la meua intervenció d'avui seria que, en gran mesura, la solidesa per afrontar les grans complexitats del temps present i futur dependrà del realisme, del cru realisme, amb què cada societat sigui capaç d'assumir unes concepcions més polièdriques que mai de la seguretat, de reconèixer uns reptes multidimensionals que s'han multiplicat i complicat de forma dràstica en els temps recents, i d'afrontar amb lúcid pragmatisme respostes a unes exigències estratègicament decisives.

Voldria presentar la meua argumentació en tres passos.

Primer: la globalització s'ha fet recentment més complexa però, malgrat retrets i recels, continua viva. Segon: cada pas recent en la complexitat origina nous reptes i noves responsabilitats per a les estratègies de seguretat. Tercer: afrontar aquests reptes i responsabilitats amb solvència esdevé cabdal per a la prosperitat i el benestar de les societats.

La conclusió serà que una concepció actualitzada, realista i polièdrica de la seguretat esdevé central per tal de garantir el progrés i el benestar de la nostra societat al complicat món global.

PAS 1. EL MÓN S'HA FET MÉS COMPLICAT PERÒ LA GLOBALITZACIÓ CONTINUA VIVA

Des de fa diverses dècades la globalització s'ha convertit en la referència omnipresent. Potser la seva dimensió més evident és preguntar-nos quin percentatge dels productes que "toquem" cada dia han arribat a les nostres vides mitjançant el comerç global. Els telèfons mòbils, els ordinadors, les tauletes, que tots fem servir, han creuat una frontera mitjançant el comerç global per arribar a la nostra vida o han estat fabricats aquí al costat? Els utensilis, mobles, pantalles, equipaments d'aquest edifici, en quin percentatge han arribat per la via d'una transacció supranacional? En el terreny més personal, quin percentatge de la roba que tenim als armaris, d'aliments que consumim diàriament, de les medicines que fem servir, han arribat a la nostra vida pel comerç internacional? Quin percentatge dirien vostès? El 30, el 50, el 70%... o més? Si vostès constaten que és un percentatge molt elevat i, a més, que la xifra que resulta és el doble, el triple o més que si aquest càlcul, en lloc de fer-lo avui, l'haguessin fet els nostres pares o avis fa 25 o 50 anys, han descobert un aspecte bàsic del que vol dir "societat global". Aquest mecanisme tan senzill ha tingut un abast històric i ha generat elements de tensions, riscos i inseguretat. Una irrupció massiva als mercats mundials de mercaderies abundants i barates provinents sobretot de països que s'incorporaven a aquests mercats mundials va provocar efectes positius però també efectes

colaterals disruptius, com les deslocalitzacions d'activitats productives, més competència a sectors tradicionals que no sempre varen reaccionar a temps, canvis socioculturals amb més mobilitats, incloses les de les persones i les dels fluxos financers que va portar a un primer avís seriós de problemes amb la crisi de 2008.

Els darrers temps sentim parlar de desglobalització, de guerres comercials, de sancions comercials, i alguns indicadors sembla que s'estanquen. Però aquesta moderació en les dades de comerç de mercaderies queden compensades pel que passa en altres àmbits: la mateixa pandèmia que va col·lapsar la mobilitat i el turisme ens va fer a tots més dependents del Zoom, del Google Meet o el Teams i altres eines de comunicació electròniques de corporacions transnacionals. Recordo el temor inicial amb què els professors de certa edat, com jo mateix, varen passar en pocs dies de ser profans absoluts a desenvolupar una certa *expertise* en el *blackboard* a la primavera de 2020, per fer les classes del grau en Seguretat i altra docència a tots els nivells del sistema educatiu. Mai va créixer tant l'ús de Netflix, Spotify i les xarxes socials com en aquells difícils moments. I potser no és prou conegut que les vacunes enfront de la covid-19 tenen un procés global de producció molt ampli: per exemple, la de Pfizer requereix aportacions de components provinents de 19 països. Els qui en portem alguna a sobre som vius exemples que la societat global continua ben viva!

PAS 2. LA GLOBALITZACIÓ CONTINUA VIVA PERÒ AMB MOLT MÉS PES DE LES CONSIDERACIONS DE SEGURETAT

Però la globalització s'ha anat complicant: estem lluny de les taxes de creixement de l'economia mundial properes al 6% que teníem abans de 2008 i que ens varen portar a un cert cofoisme, una certa complaença, una certa ingenuïtat... que des de llavors s'han anat confrontant amb successives onades de crues realitats. Els analistes han esgotat els qualificatius per a descriure els complexos escenaris recents. L'FMI parla de "navegar per un món més fràgil", el Banc Internacional de Pagaments descriu una era "sense respir", la declaració final del G20 (2023) repeteix les referències als recents "anys de reptes i crisis en cascada". Expressions com "policrisi" i "permacrisi" s'incorporen com a neologismes d'ús habitual. Les tensions geopolítiques i les seves amenaces de fragmentar l'economia mundial fan que apareguin les referències a una "nova guerra freda" (insisteix en això G. Gopinath, primera directora adjunta de l'FMI). Davant d'aquests escenaris es debaten les estratègies per a reduir riscos –*De-Risking*, en una altra expressió d'actualitat– i els costos que poden implicar.

El món s'ha anat fent acceleradament complicat i, a cada pas de complexitat, han anat apareixent nous reptes, noves responsabilitats per a la seguretat. *Cada nou focus de tensions ha estat un cop de realisme, que trencava alguna ingenuïtat.* La guerra comercial que esclata el 2018 ens constata que no podíem donar per assegurat l'accés a proveïdors i clients exteriors; les dificultats per assolir subministraments sanitaris, sobretot al principi de la pandèmia, ens van donar lliçons de realpolitik, de com funciona el món en moments de tensions crítiques; en 2021, en iniciar-se la recuperació, vàrem viure amb cruesa situacions de colls d'ampolla en subministrament estratègics, inclosos els microxips que Europa, ingènuament, havia anat deslocalitzant a països "*distintos y distantes*". En 2022 vàrem experimentar els impactes d'haver convertit Europa en massa dependent dels subministraments energètics provinents de Rússia i vàrem haver d'articular contrarellotge la resposta del pla RePower Europe, amb efectes col·laterals que encara recordem sobre els elevadíssims preus de l'electricitat amb efectes empobridors sobre famílies i empreses. També des de 2022 vàrem descobrir que potser va ser una altra ingenuïtat haver donat per extingits els riscos inflacionaris i la seva revifada, accentuada per les tensions globals, ens van afectar –i empobrir– a tots, especialment, segons han constatat els organismes nacionals i internacionals, a les llars d'ingressos més baixos que destinen un percentatge més gran de la seva renda als ítems que més han augmentat de preus, com els aliments.

En 2023 i 2024 assistim a nous episodis de guerres comercials, que probablement s'accentuaran en 2025, amb impactes destacats en un sector tan decisiu per a l'economia europea i la catalana com el de l'automòbil. La sobtada irrupció de fabricants xinesos molt subvencionats, especialment en el segment dels vehicles elèctrics i els seus components (com les bateries), ens porta a tensions amb sancions i represàlies de "tots contra tots" entre la Xina, els Estats Units i la UE, amb efectes col·laterals sobre d'altres sectors, com el ramader, un dels seleccionats per la Xina per a prendre "represàlies" comercials. També les restriccions occidentals a la venda a la Xina de microxips de darrera generació ha portat a represàlies que han dificultat l'accés a minerals estratègics per a les tecnologies avançades incloses les ambientals. Això ha fet imprescindibles plantejaments com els de la UE, que ha definit 34 materials crítics estratègics. Un recent document del BCE situava Catalunya dins dels espais europeus que podrien trobar-se més afectats per aquestes friccions, que requeriran mesures de gestió i alternatives. I no oblidem el vessant dels ciberatacs, que amenacen les nostres dades, la nostra intimitat, però també els diners i negocis de moltes empreses i institucions, des d'entitats financeres fins a hospitals i universitats –amb casos coneguts i altres desconeguts per al gran públic–, evidencien com la seguretat informàtica és cabdal molt més enllà de les intromissions interessades de hackers per condicionar opinions i votacions.

Totes aquestes noves realitats tenen en comú dos aspectes: d'una banda, com ja he apuntat, que cada nou escenari evidencia una dimensió de necessitat de seguretat en àmbits que sovint havíem minimitzat o ignorat –des dels energètics fins als tecnològics, des del subministrament de matèries primeres a l'accés als microxips imprescindibles en cada vegada més productes. I el segon tret en comú és que Europa s'ha vist més afectada que altres països o àrees similars, més que probablement per l'absència o insuficiència, almenys fins ara, de plantejaments prou realistes.

Seguretat energètica, seguretat alimentària, seguretat tecnològica, seguretat industrial, seguretat en el subministrament de matèries primeres i components essencials (com els microxips), seguretat ambiental, seguretat informàtica... són reptes que han anat guanyant pes. Des de mitjan 2023 la UE ha plantejat una sistemàtica “estratègia de seguretat econòmica” que recull la necessitat d'un enfocament més polièdric de la seguretat, una dimensió transversal de totes les responsabilitats i estratègies, del sector privat i del sector públic... amb vies eficients de cooperació.

Aquests nous reptes en seguretat s'afegeixen, per descomptat –i aquests dies és més evident que mai–, a d'altres dimensions més bàsiques, més vitals: les garanties d'integritat de les persones i dels béns –en condicions normals i especialment en situacions de crisis meteorològiques tan greus com les recents–; i també la seguretat jurídica necessària per a una eficient generació de prosperitat i riquesa. Altres dimensions continuen a l'alça, com les tensions socials, sempre caldo de cultiu de problemes d'inseguretat, amb problemes com la precarietat en segments del mercat de treball que afecten de forma especial la joventut. També cal esmentar les complexitats que trobem per garantir una cohesió basada en valors compartits en entorns demogràficament canviants i, per descomptat, les angoixes i incerteses que deriven de canvis tecnològics, com els avenços de la robòtica i de la intel·ligència artificial.

Dimensions tradicionals i dimensions més recents dels problemes de seguretat que fan que a aquestes alçades hauria de ser, doncs, una obvietat que afrontar-les i resoldre-les de manera adient no pot ser ja un objectiu desitjable a mitjà termini, sinó que han esdevingut un prerequisite, una condició prèvia, absolutament indispensable per fer front amb seny als complicats reptes del món actual i per garantir-nos la prosperitat, el benestar i la cohesió. Amb una implicació clara: a l'actual món global no hi ha contradiccions de fons entre una bona estratègia de seguretat i unes respostes eficients per a la prosperitat, sinó just al contrari, una fonamental complementarietat entre ambdues: cal dir-ho clarament, ara més que mai la seguretat esdevé un prerequisite inexcusable per a la prosperitat i el benestar.

PAS 3. AFRONTAR AQUESTES COMPLEXITATS ÉS DELICAT I DIFÍCIL PERÒ ESDEVÉ FONAMENTAL PER AL FUTUR DE LES NOSTRES SOCIETATS

Que sigui imprescindible assumir el que acabem de dir no vol dir que sigui fàcil, ben al contrari! I si he fet diverses referències a la necessitat de realisme, “cru realisme”, de defugir ingenuïtats, també cal complementar aquest principi obvi amb un altre: el pragmatisme, un imprescindible lúcid pragmatisme. El recent Informe Draghi, full de ruta per a Europa que hauríem de prendre seriosament, ha sistematitzat alguns casos en què aquest exercici de pragmatisme és fonamental. Per exemple, quan insisteix des d'un inici que preservar el que molts consideren la “joia de la corona” del model europeu, l'estat del benestar, és prerrequisit cabdal millorar en l'eficiència, la productivitat. Ho recorda amb totes les lletres l'Informe Draghi i ho va anticipar fa més de dos segles Adam Smith. Si he insistit fins ara que la seguretat ha esdevingut, més àmpliament que mai, un prerrequisit del bon funcionament de l'economia, també és més cert que mai que aquest bon funcionament és la clau per assolir marges per mantenir les pautes de protecció social que anomenem estat del benestar i que molts considerem un tret distintiu del nostre model socioeconòmic.

Els economistes parlem sovint sobre que les societats que funcionen són les capaces d'articular “jocs de suma positiva”, marcs institucionals que fomentin guanys per a tots els participants i generin incentius a la cooperació, a la coordinació, a la generació de riquesa i de prosperitat. I que, en canvi, hem de defugir els “jocs de suma zero”: les dinàmiques sovint visceralment de guanyadors i perdedors, que busquen més culpables aliens que solucions pròpies, dels uns a costa dels altres, que porta a conflictitat i a resultats que sovint són “jocs de suma negativa”, amb perjudicis per a tothom. Això és més fàcil de dir que de fer, especialment en societats massa polaritzades, tant a l'interior de moltes d'elles com entre diferents països o blocs. Però hem de ser conscients que la complexitat dels reptes que he intentat resumir requereix superar maniqueïsmes i potenciar complementarietats. La política de seguretat és una de les que més poden contribuir a conformar a casa nostra “jocs de suma positiva”, un marc amb incentius i compromisos constructius en què es puguin desenvolupar amb certeses les iniciatives generadores de riquesa, de prosperitat, de benestar, amb un entorn amb garanties.

Així mateix, les complexitats de la societat global generen una pluralitat de pressions creixents, també en els recursos públics: volem més protecció social i recursos per a educació, però també més polítiques industrials i ambientals; volem la seguretat de les nostres fronteres i de les nostres famílies, als nostres carrers i a les nostres llars, i també volem recursos per a mesures sanitàries i de pensions que donin cobertura a l'envelliment de la nostra població. Volem prevenció i respostes eficients enfront de situacions

d'emergència. Totes aquestes necessitats requereixen recursos, que cal administrar i gestionar amb eficiència, cura, honestat, coordinació i transparència. Garantir això és una dimensió transversal de la seguretat, tan antiga però com avui especialment valuosa. Necessitem garantir això en la utilització que es fa de cadascun dels euros que paguem en impostos nosaltres i els nostres conciutadans, obtinguts amb el seu treball, el seu esforç i els seus sacrificis. A cada política pública hi ha aquest vessant de seguretat a garantir aquest bon ús, defugint temptacions, oportunistes i corruptes com les que massa sovint apareixen i minven la confiança de la ciutadania en aquesta fonamental dimensió de la seguretat que és la imprescindible: bona utilització, honesta i eficient, dels recursos públics.

CONCLUSIÓ

He intentat resumir les raons –poderoses al meu parer– per les quals tots els canvis més recents en les dinàmiques globals tenen en comú reforçar el protagonisme de les dimensions de seguretat, de manera que una estratègia realista sobre aquesta qüestió esdevé cabdal per garantir el progrés de les nostres societats al complex món actual. He intentat, també, argumentar que al nostre entorn més proper, a Catalunya i a tot Europa, millorar els paràmetres de prosperitat, incentivant com havia estat tradicional a Catalunya la feina ben feta, la generació de riquesa, és essencial per mantenir les cotes de benestar a què aspirem i que només amb plantejaments realistes assenyats podem assolir. I la conclusió de tota aquesta línia argumental connecta de forma clara i potent unes adients estratègies de seguretat amb l'assoliment dels millors resultats per a la nostra societat en progrés i benestar; conclusió que, cal insistir-hi, es veu reforçada pels creixents reptes i les enormes complexitats del món global que ens toca viure.